

Красимира АЛЕКСОВА

СУ „Св. Климент Охридски“, България

**СЕМАНТИЧНА И ФОРМАЛНА СЪПОСТАВКА
НА ПРЕЗУМПТИВА И КОНКЛУЗИВА
В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК¹**

Krasimira ALEKSOVA

Sofia University, “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria

**SEMANTIC AND FORMAL COMPARISON BETWEEN
PRESUMPTIVE AND CONCLUSIVE FORMS IN MODERN
BULGARIAN LANGUAGE**

The research article compares and contrasts the semantics of the Bulgarian conclusive as one of the four evidentials and the presumptive as an independent category in modern Bulgarian. The similarity between them is found in the fact that they are both based upon abductive reasoning. The conclusive is a monopropositional category, however, the presumptive is a bipropositional category, as it is a means for the speaker to express preferences towards one of the two contradicting hypotheses on a certain state of affairs. The comparison between their formal paradigms shows that the forms of all past presumptive tenses are composed by replacing the indicative form of the verb *to be* in the conclusive form of Aorist, Imperfect and Pluperfect with the presumptive form of the verb *to be*.

Ключови думи: конклузив/инференциал, презумптив, абдуктивно умозаключение, монопропозиционална категория, бипропозиционална категория.

Keywords: conclusive/inferential, presumptive, abductive reasoning, monopropositional category, bipropositional category.

---

¹ Настоящият текст е част от изпълнението на работната програма на проекта „Еволюция на граматическия строеж на българския и руския език в съпоставителен план: корпусен анализ и формални граматика“, договор № ДНТС/Русия 02/2, 14.06.2018 г., Фонд „Научни изследвания“, МОН, Р България. Изказвам благодарност за финансовата подкрепа. Статията е разширен вариант на Алексова 2020.

I. За целите

Когато се изтъква богатството на българската глаголна система, като основание за това твърдение най-често се подчертава разгърнатата темпорална система и четиричленната евиденциална категория. Към аргументите трябва да се присъедини и наличието на богата система от модални глаголни категории, в рамките на които съществуват категории, чиято степен на граматикализация продължава да бъде дискусийна, напр. простото условно наклонение (*тиввам, ядвам*) и презумптивна (*ще да пише, ще да е писал* и др.). В обсъждането на богатството и сложността на българската глаголна парадигма може да се включи и въпросът за отношенията между модалните категории, като част от тези отношения е и проблемът за общността и различията между конклузива, един от четирите евиденциала, и презумптивна, приеман тук като отделна и независима от евиденциалността модална глаголна категория в българския език.

Основната цел на настоящата работа е да се анализира общото и различното в семантичен и формален аспект между конклузива и презумптивна в българския език, което е обвързано и с определянето на техния статут в системата на глаголните категории. Една от причините да се обсъжда този въпрос, е и фактът, че в някои трудове, в които се разглеждат и евиденциалните системи в различни езици по света, се сочи или че презумптивът е евиденциална грамама заедно с грамемите неутралност, експериментив, цитатив и инферентив (Мелчук 2015: 191), или че презумптивът и инферентивът (назоваван тук конклузив) могат да са част от евиденциалните системи, изразяващи непряк личен достъп (Плунгян 2011: 473), или че съществуват езици, в които презумптивът може да има и ясни инференциални употреби (Айхенвалд 2004: 111). Несъмнено тези виждания доказват, че между евиденциалността (в частност конклузива) и презумптивността съществуват семантични релации, които се нуждаят от изясняване с оглед на съвременния български език. Затова в настоящата работа се разглежда освен семантиката на конклузива и презумптивна, така и някои съвместни употреби на конклузива и презумптивна в близкия и по-широкия контекст, които верифицират хипотезите за семантичните отлики между двете категории.

II. Общност и различия в семантиката на конклузива и презумптивна

Първата обща черта в значенията на конклузива (наричан още умозаключителен модус, инферентив и инференциал) като един от четирите евиденциала и презумптивна (предположителните глаголни форми) като самостоятелна категория, независима от евиденциалността, е семантичният компонент субективно твърдение, базиращо се на умозаключение, с което се изразява някакъв извод, заключение, предположение за състоянието на нещата. Тази близост е и причината Ел. Дьомина да смята, че т.нар. от авторката форми за предполагаемо действие със запазен спомагателен глагол във всички лица

(т.е. т.нар. тук конклузивни форми) и формите от типа *ще да пише, ще да е писал* (тук презумптивът) образуват група със значение предполагаемо действие. Авторката дори подчертава, че е налична система от форми за изразяване на предполагаемо действие (Дьомина 1959: 319–324). Някои общи елементи в семантиката са основание според нас П. Пашов да говори за наличието в българския език на предположителни глаголни форми, като ученият включва в тяхната парадигма не само *ще да* формите, но и формите, които тук се възприемат като конклузив (Пашов 1999: 190–196).

Тук първо се разглежда семантиката на конклузива, а след това и на презумптива, което дава възможност да се извърши съпоставка.

Могат да бъдат очертани две основни групи виждания за семантиката на конклузива/инференциала: по-широко и по-тясно. При по-широкото конклузивът се дефинира като умозаклучение на говорещия, което той прави на базата на резултатите, последствията, следите от ненаблюдавано лично действие/събитие – вж. (1), въз основа на логически връзки между явленията – вж. (2), а и чрез опиране на общоизвестни факти или общоприети истини – вж. (3). Трите компонента, изтъкнати като база за умозаклучението на говорещия, могат да се видят в примери (1), (2) и (3):

(1) *Обаче откъслечните размисли и преди всичко проверките, направени чрез самия разпит, ми дават основание да смятам, че Моранди е казал истината, и то вероятно цялата истина, която е на негово разположение.* (Б. Райнов)

(2) Ситуация: Аврамов разказва разпалено на акад. Урумов за едногодишния си труд и за откритието, което е направил. За съжаление, Урумов разкрива истината – откритието вече е направено преди половин година извън България. Впоследствие Урумов забелязва износените дрехи на Аврамов и го разпитва дали има семейство. Академикът разбира, Аврамов освен син има дъщеря с тежка глаукома, която са водили на лечение на много места, вкл. и в чужбина. Въз основа на всичко Урумов прави заключение защо Аврамов е толкова разстроен от факта, че откритието е направено преди него:

И едва сега разбра, че Аврамов навярно е разчитал на своето откритие. Колкото и да беше неприложимо в обикновената практика, пак би му донесло нещо. Навярно е задлъжнял до гуша на приятели и роднини и не е виждал никакъв начин как да се разплати. (П. Вежинов)

(3) *Както е известно, на такива лодки едноръвки са плавали по морето македонските славяни, особено ринхините, които неведнъж са вземали участие в походите на аварите срещу Цариград и са произвеждали своите грабежи през VII в. (...)* (В. Златарски)

И в други изследвания се подчертава, че конклузивът се базира не само на резултати от действието, но и на логически връзки между явленията. Т. Уилет присъединява конклузива към средствата за изразяване на индиректна евиден-

ция, при която източникът на информация на говорещия е вторичен. В този случай семантиката на конклузива се представя като евиденция, която се опира на инференция на базата на наблюдавани резултати, на логика, интуиция, предишен опит от подобни ситуации, а в някои езици и върху сънища (Уилет 1988: 57). Според Ал. Айхенвалд семантиката на инференциалния евиденциал може да се разгледа в различни езици като визуална или невизуална инференция (дори и върху информация, придобита от чужди думи), разсъждение, догадка, предположение (Айхенвалд 2004: 163–164). Най-често изследователката отделя два вида инференция: на базата на визуално установени резултати и на базата на разсъждение, общо знание или догадка (Aikhenvald 2004: 3). Г. Герджиков също подчертава, че в плана на миналото непреизказните субективни форми (т.е. умозаключителните форми) в българския език „се употребяват за означаване на действия, на които говорещият не е бил свидетел, но които той реконструира на основата на някакви данни (актуални последици от действието, колективен опит, общоизвестни факти и под).“ (Герджиков 1977: 65). С. Татевосов от своя страна отделя два значими типа инференциална евиденция: експериентална (при „утвърждаване на пропозицията **p**, ако има някаква **q**, наблюдавано от говорещия в момента на говоренето, което дава възможност на говорещия да заключи, че **p** се е състояло“) и неекспериентална (когато „знанията за дадена ситуация са изведени с помощта на логиката, разсъждението, интуицията или други ментални конструкти“) (Татевосов 2003: 177–178).

При по-стесненото разбиране семантиката на конклузива (инференitiva, инференциала) се свежда само до първото основание за възникването на умозаключението – следи или последици от действието. За Де Хаан инференциалът, представен като „evidence after the fact“, кодира директна евиденция (базирана на източника на информация – собствен или чужд), която е обаче втора ръка (secondhand; говорещият не е свидетел на събитието, а е разбрал за него след това) (Де Хаан 2001). В Световния атлас на езиковите структури позицията на Де Хаан е по-различна, защото отнася инференциала към индиректната евиденция за несвидетелско действие (<https://wals.info/feature/77A#2/16.6/149.6>). И. Мелчук дефинира т.нар. от него инферентив чрез акцент върху умозаключението въз основа на факти – „говорещият е дошел до заключение относно F^n въз основа на възприетите от него факти, свързани с F^n [‘както изглежда’]“ (Мелчук 2015: 191). От позиция на класификацията, която прави В. Плунгян, на типовете източници на информация и от гледна точка на комбинирането на изразяваните евиденциални значения инферентивното значение, базирано на наблюдавани резултати, представлява комбинация между непряк достъп (косвена информация, тъй като говорещият не е наблюдавал ситуацията) и личен достъп (неопосредствана информация, тъй като говорещият е имал личен достъп до фактите) (Плунгян 2011). Според изследователя

при конклузива говорещият съди за ситуацията по това, което смята за нейни резултати (Плунгян 2003: 324).

На базата на тези две групи виждания за семантиката на конклузива, а и на други дефиниции, които не могат тук да бъдат подробно представени (вж. прегледа у Татевосов 2003), възниква въпросът за спецификата на умозаклучението в основата на конклузива от гледна точка на логиката. Очертаването ѝ дава възможност да се сравнят конклузивът и презумптивът.

Според Де Хаан при инференциала става въпрос за дедукция, изхождаща от факт (доказателство) (Де Хаан 2001: 193), а според Куон чрез инференциалния показател в корейския се изразява индуктивно умозаклучение за причинно-следствена връзка – говорещият заключава, че описаното събитие се случва/се е случило/ще се случи въз основа на наблюдението на последиците, за които той мисли, че са обвързани с това събитие (Куон 2012: 961–962). Според Зл. Генчева умозаклучението, което лежи в основата на инференциалната семантика, е абдуктивно – „Ако твърдението ‘ p ’ имплицира ‘ q ’ е вярно и ако установим ‘ q ’, то следователно ‘ p ’ е (може да бъде) вярно.“ (Генчева 1990: 48). Абдуктивното умозаклучение води до една възможна хипотеза, а не към задължително вярна хипотеза, чрез него може да се достигне до причината (p), като се тръгне от констатиран факт (q). Необходимо е да се уточни, че Зл. Генчева обяснява инференциалните адмиративни употреби на форми, които смята за перфект (Генчева 1990), за разлика от застъпването тук виждане, че става въпрос за конклузивни употреби.

Въз основа на дефинициите за значението на конклузива (инференциала) може да се каже, че той не означава дедуктивно умозаклучение, в което се прави преход от общото към частното (*Хората са смъртни. Иван е човек. – Значи Иван е смъртен.*) и от истинни предпоставки се получават истинни заключения. При индуктивното умозаклучение („Всички резиденти имат прикритие. Всички резиденти са агенти. Следователно (вероятно): всички агенти имат прикритие“ (Гюров 2014: 8) посоката е от частното към общото и заключението произтича от предпоставките с някаква вероятност, но не и по необходимост както при дедукцията. Трябва да се подчертае, че „Правилно приложената индукция и индуктивен метод осигурява постигане на вероятно истинно заключение, тъй като истинността на заключението не произтича по необходимост от истинността на изходните предпоставки“, а поради това „знанието, което произвежда индукцията, е вероятно, но не и достоверно“ (Гюров 2014: 5). Индукцията е прилагане на закона за достатъчното основание (Гюров 2014: 8), а индуктивното разсъждение „може да бъде извършено въз основа на: разкриване на причинно-следствени връзки...“ (Гюров 2014: 6). Ако се придържаме към посоката на индукцията (от частното към общото), не би могло да се твърди, че конклузивът се вписва в тази посока на извеждане на умозаклучение, въпреки че е налично вероятно, а не задължително истинно заключение.

Ако се разгледа същността на абдукцията, може да се видят основания за изтъкване на общност в семантиката на конклузива и дубитатива. Абдукцията се описва като прилагане на закона за изключеното трето и начин за издигане на хипотези („Всички агенти имат прикритие. Всички резиденти имат прикритие. Следователно (възможно): всички резиденти са агенти.“ (Гюров 2014: 8). При абдукцията е налична правдоподобна хипотеза за разлика от дедукцията, а и за разлика от индукцията, при която се върви към генерализация от частното към общото (вж. повече за съпоставката у Декле, Генчева 2001). Конклузивни употреби като (4) представят умозаклучение, което е правдоподобно според автора на изказването – на базата на синкавобледото и напрегнато лице се прави заключение за възможното действие *се е готвел за страшен предсмъртен скок*. Наречието *сякаш* подчертава, че става въпрос за правдоподобна хипотеза.

(4) *И той веднага позна лицето на Кисъов, синкавобледо и напрегнато, сякаш в последния миг се е готвел за страшен предсмъртен скок.* (П. Вежинов)

Пример (5) дава възможност да се подчертае, че авторът на изказването с конклузив може чрез контекста да нюансира степента на ангажираност с изказваната правдоподобна хипотеза. Това се доказва от наречието *наистина* в изказването с конклузив, предаващ умозаклучение за собствено състояние, което авторът, макар и физически свидетел, не е възприел съзнателно в момента на извършването му и затова в акта на комуникация изразява свое умозаклучение, което смята за възможно във висока степен.

(5) *Трябва наистина да съм се унесъл и не знам колко време съм спал, додето чувам в коридора някакви тихи стъпки.* (Б. Райнов)

От гледна точка на ексцерпираната база данни с конклузивни употреби смятаме, че семантиката на конклузива е по-близо до абдукцията, отколкото до индукцията.

Нека да разгледаме семантиката на презумптивна, за да бъдат потърсени приликите и отликите със семантиката на конклузива. Презумптивните форми в българския език изразяват предположение за наличието или липсата на действия/състояния в настоящето или миналото. В (6) авторът прави предположение за ненаблюдавани минали събития, като издига предположението за оставането на Исперих за известно време на север от устието на р. Дунав.

(6) *А между това вече установяването времето за разпръсването на Кубратовите синове – най-късно в края на 40-те години на VII в. – налага да се признае, че Исперих, преди да се прехвърли на мястото на стария о-в*

Певки, *ще да е останал* известно време на север от устието на Дунав. (В. Златарски)

И в дефиницията на И. Мелчук акцентът от наша гледна точка е именно върху предположението: „говорещият предполага, че F^n има място [в действителността] (като се опира върху наличните си знания, и др.п.)“² (Мелчук 2015: 191). Във вижданията си Г. Герджиков не само подчертава, че при презумптивна става въпрос за предположение, но и изтъква причините за появата му, както и спецификата на съждението – вероятно съждение, като този тип съждения „изразяват предположения, възникващи на основата на непълнота на нашите знания (касае се за умозаклучения, при които изводът не следва строго логически от предпоставките, а само в определена степен се потвърждава от тях.)“ (Герджиков 1984: 130). Герджиков представя семантиката на презумптивна чрез формулата „Може би (навярно, вероятно) А притежава признак В“ (пак там).

Семантиката на презумптивна може да се представи като абдуктивно умозаклучение, ако се вземе предвид, че той се конкурира с епистемичните употреби на *трябва* – вж. (7).

(7) Това *ще да е* къщата на Иван. : Това *трябва да е* къщата на Иван.

Ж.-П. Декле и Зл. Генчева подробно разглеждат абдуктивното умозаклучение и го прилагат към модални употреби във френския език на *devoir* (*трябва*), които изразяват правдоподобна хипотеза (Декле, Генчева 2001). Ек. Търпоманова се опира на техните възгледи, представяйки презумптивната семантика на глаголните форми с *ще да* в българския език (Търпоманова 2017). Абдуктивното умозаклучение води до една възможна хипотеза, а не към задължително вярно умозаклучение. Чрез абдукцията може да се достигне до причината (p), като се тръгне от констатиран факт (q).

Акцентът върху предположението, а и разглеждането на презумптивна като абдуктивно умозаклучение, не е достатъчно, за да се опише специфичното в семантиката на презумптивна в сравнение с конклузива, след като и двете могат да се представят като базиращи се на абдукция. Това, което разграничава конклузива от презумптивна, е наличието при презумптивна на предпочитание на говорещия към една от две контрадикторни хипотези за състоянието на нещата. Говорещият изразява своето субективно виждане, че съждението А е по-вероятно от съждението не-А, а при отрицателните форми, че съждението не-А е по-вероятно, с по-голяма степен на достоверност от А. Изтъкнатата специфика в значението на презумптивна е основанието Г. Герджиков да представя предположителните глаголни форми като бипропозиционална категория – в тяхното значение е кодирано отношение между две предикативни ядра, между

² F^n – описваният факт (Мелчук 2015: 122).

две съждения, които поставят „истинността на дадено съждение в определено отношение с истинността на друго съждение“ (Герджиков 1984: 141). За разлика от това конклузивът е монопропозиционална категория, тъй като при него не се извършва съпоставка между две предикативни ядра, между две контрадикторни съждения за състоянието на нещата. Герджиков изтъква, че т.нар. от него модуси на изказване (назовавани най-често в литературата по въпроса евиденциалност или медиативност) „не оценяват по напълно еднакъв начин достоверността на изказването“, тъй като при формите от типа на презумптивна „се въвежда вероятностна логика“ (Герджиков 1984: 146), а модусите на изказване, към които принадлежи и конклузивът, „дават оценка на степента и формата на достоверност на дадено изказване, взето само по себе си (съпоставяно единствено с реалността)“ (Герджиков 1984: 147).

Както се вижда, разликата между конклузива и презумптивна не се търси за първи път. Според Вл. Плуноян общото между инферентива и презумптивна е наличието на косвен източник на информацията, а различията се състоят в това, че при инферентива говорещият съди за ситуацията по това, което той смята за резултати от нея, докато при презумптивна говорещият не се опира на конкретни свидетелства за ситуацията, а на логически съображения (Плуноян 2003: 324). Както може да се види от (2), логическите съображения, разбирали като откриване на връзки между явления, може да са основа за достигането и до умозаключението при конклузива. Затова смятаме за основателно предложението виждане за бипропозиционалния характер на презумптивна и монопропозиционалната същност на конклузива, и двете базиращи се на абдукция.

Несъмнено обща характеристика на презумптивна и конклузива е принадлежността им към епистемичната модалност, което се доказва от анализа на семантиката им.

III. Формални аспекти на съпоставката между конклузива и презумптивна

В реализация на целите на настоящата работа е необходимо да бъдат съпоставени формите на конклузива – Таблица 1, и несвидетелските форми на презумптивна³ – Таблица 2. Несвидетелските презумптивни форми от плана на миналото: имперфект (*ще да е четял*), аорист (*ще да е чел*) и плюсквамперфект (*ще да е бил чел*), се различават от съответните конклузивни форми – имперфект *четял е*, аорист *чел е* и плюсквамперфект *бил е чел*, по това, че презумптивните форми съдържат вповече форманта *ще да*. По друг начин казано – при презумптивните форми за трите времена се съдържа презумптив на спомагателния глагол *съм* (*ще да е*) и съответното причастие (имперфектно или аористно), а при конклузивните има индикатив на спомагателния глагол *съм* (*е*) и съответ-

³ Повече за несвидетелските и свидетелските форми на презумптивна в българския език вж. у Алексова 2018.

ното имперфектно или аористно причастие. Това не важи за времената, които не принадлежат към плана на миналото: сегашно време (презумптив *ще да чете* : конклузив *четял е*) и за перфект (презумптив *ще да е чел* : презумптив *ще да е чел*). Г. Герджиков смята, че „в плана на миналото формантът *ще (да)* се свързва не с удостоверителния модус, а с умозаключителния модус на съответното време“, като причината е, че формантът *ще (да)* „става показател на предположителна модалност, поради което удостоверителните форми от плана на миналото като свидетелски не са удобни в подобна функция – обикновено предположение се изразява за ненаблюдавани действия“ (Герджиков 1984: 125).

Това обяснение предполага следното виждане, което се приема тук – докато формите на неминалите презумптивни времена по произход са резултат от транспозицията на бъдеще време в полето на сегашното и на бъдеще предварително време в полето на перфекта, то формите на миналите презумптивни времена образуват формите си, като индикативът на *съм* в конклузивната форма на аорист, имперфект и плусквамперфект се замести с презумптивната форма на *съм* (*ще да е*). Семантичните основания за това формално извеждане са невъзможността за формообразуване на презумптивна в плана на миналото да се използват като изходни индикативните минали форми, носещи признака свидетелство, а и наличието на общ семантичен признак между конклузива и презумптивна – информация за ненаблюдавано действие, за което говорещият изразява собствено субективно умозаключение, извод, обобщение, предположение, при отчитане обаче и на различието между монопропозиционалността и бипропозиционалността на конклузива и презумптивна.

Таблица 1. Конклузивни форми в българския език в 3 л., ед.ч., м.р.

Време	Конклузивни форми в деятелен залог	Конклузивни форми в страдателен залог
Сегашно	четял е	бил е четен
Имперфект		
Аорист	чел е	
Перфект	бил е чел	
Плусквамперфект		
Бъдеще	щял е да чете	щял е да е четен
Бъдеще в миналото		
Бъдеще предварително	щял е да е чел	
Бъдеще предварително в миналото		

Таблица 2. Презумптивни форми в българския език в 3 л., ед.ч., м.р.

Време	Несвидетелски форми	Свидетелски форми
Деятелен залог		
Сегашно	ще да четè	–
Перфект	ще да е чел	–
Аорист	ще да е чел	ще да чètе
Имперфект	ще да е четял	ще да четеше
Плусквамперфект	ще да е бил чел	ще да беше чел
Страдателен залог		
Сегашно и перфект	ще да е четен	–
Имперфект, аорист, плусквамперфект	ще да е бил четен	ще да беше четен

IV. Съвместна употреба на конклузива и презумптива в текста

Доказването на изведените общи и отличителни характеристики в семантиката на конклузива и презумптива насочи настоящото изследване към анализ на съвместните им употреби в текста. Оказа се, че най-подходящи са художествени текстове и историографски трудове от първата половина на XX в. Анализът на историографски трудове на В. Златарски, П. Мутафчиев, Хр. Гандев, П. Ников, Ан. Разбойников, М. Арnaudов, В. Бешевлиев показва, че употребата на презумптивни форми е отличителна черта на стила на посочените историци, създали своите трудове до средата на XX в., което не може да се каже за съвременната историография. За да бъде съпоставката с художествените текстове от един и същ период, тук са избрани художествени текстове от първата част на миналия век.

В (8) учителят Йовчо първо изразява свое умозаклучение за субекта на ненаблюдавано от него действие чрез отрицателната конклузивна форма за имперфект **не е било**, след което с презумптивната форма за имперфект представя виждането си за по-вероятния извършител на действието – куче **ще е било**. В презумптивната форма липсва частицата *да*, което доказва, че съществуват и предположителни форми с изпуснатата частица *да*.

(8) – *Ах, човек! Йовчо, човек! – извика Драгинка. – Виж го там.*

Учител Йовчо излезе, походи из двора и каза:

*– Няма човек. **Не е било** човек. Куче **ще е било**. (Й. Йовков);*

За разлика от (8) в (9) героят първо изразява своето предположение за вероятния субект на предаваното действие – *Иванчо Сенебирски* **ще да е**, което означава, че според говорещия по-вероятно е да е бил Сенебирски, отколкото да не е бил той. След тази вероятностна хипотеза Марин използва две конклузивни форми, като първата изразява субективното му заключение за друг възможен субект, като лексикални показатели (*по ми се вярва*) акцентират върху по-достоверното заключение (*да е бил Сенебирски*).

(9) *Кметът Марин. Кой друг може да бъде – Иванчо Сенебирски ще да е. Може и Гаврил да е бил, ама по ми се вярва да е бил Сенебирски.* (Й. Йовков)

В (10) героят Контофре изразява първо чрез презумптивната аористна форма **ще е бил** своето предположение, че друг се е удавил, а не Борислав, а със страдателната аористна конклузивна форма **излъгани сме били** представя субективното си умозаклучение за предходно състояние, при което, въпреки че е била налична свидетелска позиция, героите не са осъзнали истинското положение. В акта на комуникация се представя чрез умозаклучение преценка на миналата ситуация, без обаче да има избор между две възможни хипотези, както е при презумптивна.

(10) *Хиацинт. Що думаш бароне. Та нали Борислав се удави?*

Контофре. Друг ще е бил. Излъгани сме били по падналия му шлем там. (Към Тамара.) Забрави го съвсем, княгиньо, и продължавай да го мислиш за умрял. Той е недостоен, той бил недостоен за твоята любов. (Ив. Вазов)

В историографските трудове от първата половина на ХХ в. презумптивните и конклузивните форми също се използват в общ контекст, като конклузивните употреби показват специфика в съпоставка с употребите в художествената литература. Често в исторически текстове конклузивите представляват случай на съобщаване като лично субективно твърдение/заключение на общи или по-широко известни факти, които са интериоризирани от автора на съобщението. Това са изказвания за незасвидетелствани лично действия от миналото, които Р. Ницолова дефинира като „слабо, несвидетелско знание“ (Ницолова 2008: 354), тъй като в исторически съчинения конклузивът представлява случай на „реконструкция на събития, направена от историка въз основа на известни факти“ (Ницолова 2008: 387). Такава специфика носи конклузивът в (3) и в (11).

(11) *Роднинските връзки между султанския двор в Коня и кипчашкото ханско семейство, а оттук и покровителството, което бежанците са нами-*

*рали в земите на Златната орда, **ще да са съдействували** да се засили прито-
кът им в тия земи. И тъй като именно тогава у Берке **е назряло** решението
да приеме исляма, може със сигурност да се заключи, че немалка роля в случая
е играла верската пропаганда именно на тия емигранти. (П. Мутафчиев)*

В (11) първо е употребена конклузивна форма (за имперфект – **са на-
мирали**), след нея презумптивна (за имперфект – **ще да са съдействували**), а
след това още две конклузивни форми (за аорист – **е назряло**, и имперфект със
замяна на имперфектното причастие от аористното – **е играла**). Докато кон-
клузивните форми представят субективни заключения на базата на известни
факти в историята, презумптивът изразява вероятно съждение.

В (12) има шест конклузивни форми (както деятелни, така и страдател-
ни), които сигнализират несвидетелски минали действия, представени като
субективно твърдение за състоянието на неща. Авторът прави умозаклучения,
базирайки се на факти, налични в настоящето – разположението на окопа, по-
соката на трапа и насипа. Логическите връзки между фактите, съобщавани
от автора, също са основание за използване на конклузивни форми, докато
презумптивът (**ще да е била**) представя предположение на автора, с което той
предпочита като по-достоверно едно от двете възможни състояния (да е била и
да не е била епохата на българското закрепване).

*(12) Най-важното в нашия окоп е това, че той има своя трап на север,
а насипа — на юг, а това показва, че окопът **е бил построен** от народ, кой-
то **е владеел** на юг от него, и **е бил предназначен** за защита от неприятел,
който **е живеел** на север от същия. Всички тия възражения ни довеждат до
убеждение, че централният Влашки окоп не може да се отдаде на вестготи-
те, нито пък постройката му да се отнесе към 376 г. Очевидно окопът **е бил
построен** от народ, който **е владал** земите на юг от окопа едно продължи-
телно време, и при това след завършването на народните движения по Долни
Дунав, а това **ще да е била** според нас епохата на българското закрепване по
Долни Дунав, когато българите малко по малко отблъснали аварите на запад
и на север и взели надмощие над постепенно разпадащата се някога си силна
аварска държава. (В. Златарски)*

Макар и няколко на брой, употребите на конклузива и презумптива в
близкия контекст потвърждават теоретичните разсъждения върху общността и
различията между конклузива и презумптива в семантичен аспект.

V. Кратки изводи

Общността между конклузива и презумптива в българския език се дъл-
жи на факта, че и при двете категории се изразява по граматически начин ин-

формация за това по какъв начин говорещият е узнал за съобщавания факт – собствено умозаклучение, извод, предположение. Въз основа на това може да се каже, че и при двете става въпрос за вид опосредствана информация – опосредствана именно от изразяваното субективно умозаклучение. В плана на миналото в българския език общността се базира и на несвидетелската позиция на говорещия спрямо съобщавания факт/събитие/действие.

От гледна точка на логиката и конклузивът, и презумптивът могат да се представят като абдуктивно умозаклучение, тъй като чрез него се изразява едно правдоподобно, а не истинно умозаклучение, при което на базата на последиците може да се изведе причината. Трябва обаче да се подчертае, че граматическата семантика не е изцяло равна на логическите категории. Езикът е далеч по-богат и разнообразен от силогизмите в логиката. Затова и опитите да се доближи семантиката на конклузива и презумптива до някакъв тип умозаклучение в логиката, има характера на генерализация, която може да не отчита всички семантични особености и детайли на употребите.

Изтъкването на общността на базата на абдуктивното умозаклучение не е достатъчно, за да бъде описана спецификата на значението на двете категории. Различието според застъпването тук виждане се състои в това, че при презумптивна говорещият изразява предпочитание към една от двете контрадикторни хипотези за състоянието на нещата, поради което едната хипотеза се издига като по-вероятна от другата. Затова може да се каже, че заключението на силогизма при презумптивна е вероятно съждение. Поради тази специфика презумптивът представлява според вижданията на Г. Герджиков, които тук са възприети, бипропозиционална категория. За разлика от това при конклузива липсва подобно съпоставяне на вероятността на две противоположни хипотези за състоянието на нещата, а степента на достоверност на изказването е в съпоставка само с реалността. Затова конклузивът е монопропозиционална категория.

Несъмнена общност е и принадлежността на двете категории към епистемичната модалност, тъй като се изразява отношение на говорещия към достоверността на изразяваната информация за действието/състоянието/факта.

Наличието на някои общи семантични компоненти води както до включването на конклузива и презумптива от някои учени в обща система или категория (вж. Дьомина 1959, Пашов 1999), което е неприемливо за българския език, така и до виждания за възможната изводимост на несвидетелските минали презумптивни форми (т.е. за аорист, имперфект и плусквамперфект) от съответните конклузивни. Последното мнение предполага виждането, че презумптивът е възникнал след пълното оформяне на евиденциалността или поне след разграничаването на конклузива и ренаратива като самостоятелни субкатегории, които преди това са били употреби на единствения косвен евиден-

циал⁴. За разлика от този формообразователен модел в плана на миналото, в плана на неминалото формите за сегашно и перфект имат различна история – сегашно време на презумптивна е възникнало чрез транспозиция на бъдеще време, а на перфекта – чрез транспозиция на бъдеще предварително в полето на перфекта. Тези транспозитивни употреби явно са се осъществили в периода, в който формите за бъдеще време са съдържали все още частицата *да* (вж. повече у Ганева 2006).

Разгледаните съвместни употреби на конклузива и презумптивна подкрепят изведените теоретични виждания и дават възможност да се разглежда спецификата на двете категории и на ниво на текста.

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

- Айхенвалд 2004:** *Aikhenvald, Al.* Evidentiality. Oxford, Oxford University Press, 2004.
- Алексова 2018:** *Алексова, Кр.* Парадигмата на презумптивна в съвременния български език (върху материали от интернет). – *Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*, № 7, 2018, 8–24. [**Aleksova 2018:** *Aleksova, Kr.* Paradigmata na prezumptiva v savremennia balgarski ezik (varhu materiali ot internet). – *Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*, № 7, 2018, 8–24.]
- Алексова 2020:** *Алексова, Кр.* Конклузивът и презумптивът в съвременния български език – общност и различия. – В: Иванова, Е. Ю., З. К. Шанова (отв. ред.). XXV Державинские чтения „Современные и исторические проблемы болгаристики и славистики. Сборник статей по материалам XLIX международной филологической конференции, посвященной памяти Людмилы Алексеевны Вербицкой (1936–2019). Санкт-Петербург: ВВМ, 2020, с. 13–22. [**Aleksova 2020:** *Aleksova, Kr.* Konkluzivat i prezumptivat v savremennia balgarski ezik – obshtnost i razlichia. – In: Ivanova, E. Ju., Z. K. Shanova (otv. red.). XXV Derzhavinskie chtenija „Sovremennye i istoricheskie problemy bolgaristiki i slavistik. Sbornik statej po materialam XLIX mezhdunarodnoj filologicheskoy konferencii, posvjashhennoj pamjati Ljudmily Alekseevny Verbitskoj (1936–2019). Sankt-Peterburg: VVM, 2020, s. 13–22].
- Ганева 2006:** *Ганева, Г.* Исторически развой на употребите на презумптивните глаголни форми. – В: Отвъд думите: превращенията на смисъла. Пловдив: ИМН, 2006, 376–381. [**Ganeva 2006:** *Ganeva G.* Istoricheski razvoy na upotrebite na prezumptivnite glagolni formi. – V: Otvad dumite: prevrashteniyata na smisala. Plovdiv: IMN, 2006, 376–381].
- Генчева 1990:** *Guencheva, Zl.* Valeur inferentielle et valeur “admirative” en bulgare. – Съпоставително езиковедение (Contrastive Linguistics), XV, 1990, № 4–5, 47–52.
- Герджиков 1977:** *Герджиков, Г.* Една специфична глаголна категория в съвременния български език (Категорията “ангажираност на говорещия с изказването на действието”). – В: Годишник на Софийския университет, Факултет по сла-

---

⁴ Повече за периодите в процеса на граматикализация на категорията модус на изказване на действието (наричана евиденциалност от други учени) вж. у Герджиков 1984: 252–261.

- вянски филологии. Т. 69, 2, 1977, с. 5–68. [**Gerdzhikov 1977**: *Gerdzhikov, G.* Edna spetsifichna glagolna kategorija v savremennia balgarski ezik (Kategoriyata “angazhiranost na govoreshitia s izkazvaneto na deystviето”). – V: Godishnik na Sofiyskia universitet, Fakultet po slavyanski filologii, t. 69, 2, 1977, s. 5–68].
- Герджиков 1984**: *Герджиков, Г.* Преизказването на глаголното действие в българския език. София: Наука и изкуство, 1984 [**Gerdzhikov 1984**: *Gerdzhikov, G.* Preizkazvaneto na glagolното deystvie v balgarskia ezik. Sofia: Nauka i izkustvo, 1984]
- Гюров 2014**: *Гюров, Р.* Логически основи на анализа: преобразувания и методи. София: Studia Analytica, 21.04.2014 г. [**Gyurov 2014**: *Gyurov, R.* Logicheski osnovi na analiza: preobrazuvania i metodi. Sofia: Studia Analytica, 21.04.2014 g.] Online: https://www.academia.edu/6928345/Гюров_Румен_Логически_основи_на_анализа_преобразувания_и_методи_София_Studia_Analytica_21.04.2014 (03.08.2020).
- Де Хаан 2001**: *de Haan, F.* The Place of Inference within the Evidential System. – In: International Journal of American Linguistics, Vol. 67, No. 2, 193–219.
- Декле, Генчева 2001**: *Declès, J.-P., Zl. Guentchéva.* La notion d’abduction et le verbe *devoir* ‘epistémique’. – In: Dendale, P., J. van der Auwera, eds. *Cahiers Chronos 8. Les verbes modaux.* Amsterdam – Atlanta, GA: Rodopi, 2001, 103–122.
- Дьомина 1959**: *Дьомина, Е.* Пересказывательные формы в современном болгарском литературном языке. – В: Бернщнейн, С., отв. ред. Вопросы грамматики болгарского литературного языка. Москва: Издательство академии наук СССР, 1959, 313 – 378. [**Djomina 1959**: *Djomina, E.* Pereskazyvatel’nye formy v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke. – V: Bernshhnejn, S., отв. red. Voprosy grammatiki bolgarskogo literaturnogo jazyka. Moskva: Izdatel’stvo akademii nauk SSSR, 1959, 313 – 378].
- Кюон 2012**: *Kwon, I.* Please Confirm What I Inferred: On the Korean Inferential-Evidential Marker *-napo-*. – Journal of pragmatics, vol. 44, issue 8, 2012, 958–969.
- Мелчук 2015**: *Мелчук, И.* Курс по обща морфология. Том II. Част втора: Морфологични значения. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2015. [**Melchuk 2015**: *Melchuk, I.* Kurs po obshta morfologia. Tom II. Chast vtora: Morfologichni znachenia. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2015].
- Ницолова 2008**: *Ницолова, Р.* Българска граматика. Морфология. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008. [**Nitsolova 2008**: *Nitsolova, R.* Balgarska gramatika. Morfologia. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2008].
- Пашов 1999**: *Пашов, П.* Българска граматика. София: ИК Хермес, 1999. [**Pashov 1999**: *Pashov, P.* Balgarska gramatika. Sofia: IK Hermes, 1999].
- Плунгян 2003**: *Плунгян, В.* Общая морфология: Введение в проблематику. Изд. 2-е. Москва: Едиториал УРСС, 2003. [**Plungjan 2003**: *Plungjan, V.* Obshhaja morfologija: Vvedenie v problematiku. Izd. 2-e. Moskva: Editorial URSS, 2003].
- Плунгян 2011**: *Плунгян, Вл.* Введение в грамматическую семантику: Грамматические значения и грамматические системы языков мира. Москва: Издательство РГГУ, 2011. [**Plungjan 2011**: *Plungjan, V.* Vvedenie v grammaticeskiju semantiku: Grammaticheskie znachenija i grammaticheskie sistemy jazykov mira. Moskva: Izdatel’stvo RGGU, 2011].
- Татевосов 2003**: *Tatevosov, S.* Inferred evidence: Language-specific properties and universal constraints. – In: Jaszczolt, K.M., K. Turner, eds. *Meaning Through Language*

Contrast. Vol. 1., Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 177–192.

Търпоманова 2017: *Търпоманова, Ек.* Лексикални, граматични и синтактични средства за изразяване на предположение в българския език. – В: Търпоманова, Ек., Кр. Алексова, съст. Надмощие и приспособяване. Сборник доклади от Международната научна конференция на Факултета по славянски филологии 24-25 април 2017 г.: Т. 2. Езиковедски четения. София: Факултет по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски“, 2017, 51–58. [**Tarpomanova 2017:** *Tarpomanova, Ek.* Leksikalni, gramatichni i sintaktichni sredstva za izrazyavane na predpolozhenie v balgarskia ezik. – V: Tarpomanova, Ek., Kr. Aleksova, sast. Nadmoshtie i prisposobyavane. Sbornik dokladi ot Mezhdunarodnata nauchna konferentsia na Fakulteta po slavyanski filologii 24-25 april 2017 g.: T. 2. Ezikovedski chetenia. Sofia: Fakultet po slavyanski filologii, SU „Sv. Kliment Ohridski“, 2017, 51–58].

Уилет 1988: *Willett, Th.* A Cross-Linguistic Survey of the Grammaticalization of Evidentiality. – *Studies in Language*, 1988, 12, 51–97.